

İNGİLİZ DEVLETİNİN İRAN POLİTİKASINA İLİŞKİN TARİHİ BELGELER*

Yazan:

Calâl MATİNİ

Çeviren:

Yard. Doç. Dr. Abdüsselam BİLGİN

Mustafa Fâtih, H.ş. 1335 (M. 1956) yılında yazmış olduğu "*İran Petrolünün Elli Yılı*"¹ adlı kapsamlı kitapta, İngiltere ve Sovyetler Birliği'nin 3 Şehriyer 1320 (25 Ağustos 1941) tarihinde İran'a yaptığı ortak saldırıya, Rızâ Şâh Pehlevî'nin İngiliz devleti tarafından sürgüne gönderilmesi, İran ve müttefikler arasında bir antlaşma imzalanması ve bu olayı izleyen 'gelişmelere değinirken şunları yazmıştır:

"Bildiğimiz gibi adı geçen antlaşma imzalandı ve o sırada işbaşında bulunan rahmetli Furûğî'nin hükümeti işin sonunu iyice düşünüp taşındıktan sonra, bir grup tarafından ortaya atılan karşıt görüşlere rağmen antlaşmayı meclisin onayına sundu. Sonradan da anlaşıldığı üzere söz-konusu antlaşma, yabancı orduların ülkeden çıkarılması için sağlam bir belge olmuştur ve herhangi bir art niyeti olmayıp ülkenin çıkarlarını göz-önünde bulunduran kimselerin, rahmetli Furûğî'nin hizmetlerinin hakkını ve değerini bilmesi gerekir.

Bununla birlikte o zamanın karmakarışık olan durumu, yabancı orduların egemenliği ve dış güçlerin etkinlik mücadelesi, antlaşmanın bütün maddelerinin uygulanmasına engel oldu. Antlaşmanın Rusların ve İngilizlerin yararına olan hususları eksiksiz bir şekilde uygulanırken, İran'ın çıkarlarını ilgilendiren ve Rus ve İngiliz devletlerinin, sürmekte olan savaş sonucunda karşı karşıya kaldığı baskılar ve güçlükler karşısında, İran ulusunun ekonomik hayatını korumak üzere ellerinden gelen çabayı göstermelerini öngören (Antlaşmanın yedinci bölümü) maddelerine uyulmadı."

* Calâl Matîni'nin bu makalesi, Amerika'da İranistik çalışmaları alanında üç ayda bir Farsça olarak çıkarılan "*İran Nameh*" adlı dergide (Vol: VI, No. 2, Vinter 1988, 8. 283-87) yayınlanmıştır. Yazar aynı zamanda adı geçen derginin yazı işleri müdürüdür.

1 Mustafa Fâtih, *Pancâh Sâl-i Nafl-i İran*, Tahran, H.ş. 1335, s. 467-469.

Mustafa Fâtih daha sonra şunları ilave etmektedir:

"İran'ın yabancı güçler tarafından işgal edilmesinden ve ülkenin perişan bir hale gelmesinden sonra, önceki rejimden şu ya da bu şekilde zarar gören çeşitli kimseler, geçmişteki durumları eleştirirken, adı geçen rejimin yaptıklarından İngiliz politikasının sorumlu olduğunu ve İngiliz devletinin kendi politikasını savunmak ve açıklamak üzere 14 Aban 1320 (5 Kasım 1941) tarihinde Londra radyosundan sözlü bir bildiri yayımlandığını ve söz konusu bildiriye Tahran'daki İngiliz büyükelçiliğinin aynen bastırıp dağıttığını öne sürdüler."

Bildirinin metni şu şekildedir:

"İRAN ULUSUNA!"

Normal olarak İran ülkesini, güvendiği kimseler aracılığıyla İran ulusunun kendisi yönetmelidir. Bu yüzden sizin kendi ülkenizin iç ve dış politikasından haberdar olmanız gerekir. Biz ise sizin, İngiliz devletinin İran'daki politikası hakkında doğru dürüst bilginizin bulunmadığını ve yamılgıya düştüğünüzü biliyoruz. Bu bakımdan, bu konuda düşüncelerinize ışık tutmayı gerekli görüyoruz. Çoğu zaman bir şey, aşırı yalınlığından ve berraklığından dolayı üstü örtülü kalır. Örneğin, eğer bir kimse bir kabın berrak su ile dolu olduğunu önceden bilmezse onu boş zanneder ve fazla berrak olduğu için suyu görmez. İngiltere'nin İran'a ilişkin politikası da bu duruma benzemektedir ve fazla açık seçik olduğundan kimse onu anlamamaktadır. O politika nedir? İngiltere'nin İran'a ilişkin politikası dostluk esasına dayanır. Dostluk ise amaçsız ve amaçlı olmak üzere iki kısma ayrılır. İran'a karşı güdülen amaçsız dostluk, İran ulusunun, kendi uzun tarihi boyunca insanlık dünyasına bilim, felsefe, sanat, şiir, edebiyat, kültür ve uygarlığın gerektirdiği her konuda önemli ve değerli eserler bırakan eski bir ulus olmasından kaynaklanır. Ancak İran ulusuna karşı gösterilen bu amaçsız dostluk, bu ulusun geçmiş ve tarihi hakkında bilgi sahibi olan bilginlere özgü bir dostluktur. Elbette İran'a karşı bu amaçsız dostluğu sürdüren birçok İngiliz vardır ve bu durumdan sizin de haberdar olduğunuza eminiz. Fakat İngiliz devletinin gerek İran'a gerekse diğer hiç bir ülkeye karşı dostluğu amaçsız değildir ve de olamaz. Politikada amaçsız olmak mümkün değildir. Sonuç bakımından amacın iyiliği ve kötülüğü söz konusu olabilir. İngiliz devletinin İran'a karşı politikası iyi amaç esasına dayanır. Şu anlamda ki biz kendi çıkarımız için, İran'ın bağımsız olması, topraklarının tamamının korunması ve ülkede düzen ve güvenliğin yerleşmesi gerektiği-

ni farketmiş durumdayız. Çünkü İran yalnızca Hindistan'a değil aynı zamanda Asya'ya açılan bir kapıdır ve orada bağımsızlığın yok olup düzensizlik ve karışıklığın hüküm sürmesi, bizim için zararlı hatta tehlikelidir. İşte bizim İran'a olan amaçlı dostluğumuzun içyüzü budur. Ancak dürüst bir amaç olup bu husus İngiliz devletinin İran hakkındaki politikasının temelini oluşturur. Bu yüzden olanaklar ölçüsünde İngiliz devleti İran'ın işlerine karışmaktan kaçınır. Çünkü biz, bir devletin başka bir devletin işine karışmasını uygun görmediğimiz gibi, politikamız özellikle İran'ın bağımsızlığı esasına dayandığı için, onun işlerine karışmak istemeyiz. Bunun da sebebi şudur; İran devleti ve ulusu kendi kendine ne ölçüde bağımsız ve güçlü olursa, gücü bizim için o denli az zararlı olabilir. İngiltere'nin İran hakkındaki gerçek politikasının özeti budur. Şimdi eğer bu gerçeği anladıysanız, İngiliz devletinin İran'da gerek geçmişte ve şimdi yaptığı, gerekse gelecekte yapacağı işleri iyi bir şekilde değerlendirip onlar hakkında yargıya varabilir ve sonuçta da iki sebepten birisi bulunmadığı sürece İngiliz devletinin bu temel politikasından sapmadığını ve İran'ın işlerine karışmadığını görürsünüz. Bu sebeplerden birisi, İngiltere'nin, İran devletinin kendi ayakları üzerinde durabileceğinden ümidini kesmesi, diğeri ise İran'daki kendi hayati çıkarlarının tehlikeye düştüğünü görmesidir. Böyle bir durumda elinden gelen herşeyi yapmaktan başka çaresi yoktur ve kimsenin de onu kınamaya hakkı yoktur. Örneğin bizim 1907 yılında Çarlık Rusya devleti ile İran hususunda bir antlaşma imzalayıp onu nüfuz bölgelerine ayırmamızın sebebi, birkaç yıllık çabadan sonra o sıralarda İran'ın kendi bağımsızlığını koruyabileceğinden ümidimizi kesmemiz ve hızlı bir şekilde Çarlık Rusya'nın egemenliği altına girdiğini görmüş olmamızda. Sonra o antlaşmaya dayanarak bir ölçüde Çarlık Rusya'nın saldırılarını önlemek istedik. Aynı şekilde Dünya Savaşı² sırasında, Almanların ve Osmanlıların entrikaları yüzünden, kendi çıkarlarımızın tehlikede olduğunu gördüğümüzde İran'ın işlerine karıştık. Yine İran ile bir antlaşma imzaladığımız ve sizinle birlikte birçok ulusun, bizim İran'ı kendi himayemiz altına almak istediğimizi sandığı 1919 yılında da, birkaç yıldır gözlemlediğimiz olaylar sonucunda, İranlıların kendi işlerini kendilerinin yürütülebileceğinden ümidimizi kesmiştik. İran ulusunun o antlaşmaya kötü gözle baktığını ve onun kötü niyet esasına dayandığına inandığını gördükten sonra, antlaşmayı yürürlükten kaldırıp, onun yerine kendi ülkesinde birlik ve düzenin, güvenlik ve iktidarın sürekliliğini sağlaması için, İran devletini destekleyip yardımda burunduk. Bizim Rızâ Şâh Pehlevî'yi

2 Birinci Dünya Savaşı, 1914—1918 milâdi. C(alâl) M(atinî).

desteklememizin ve ona yaptığımız bütün yardımların sebebi bu idi ve' hakkını vermek gerekirse o padişah kendi yönetiminin ilk birkaç yılında memleketin işlerini düzeltip iyileştirmeye çalıştı ve ülkenin gelişip ilerlemesi için gerekli olan bazı girişimlerde bulundu. Biz bu durumdan memnunduk ve sanırım vatansever İranlılar da memnundular. Fakat maalesef o padişah geçen zamanla birlikte ne kadar güçlendi ise o denli doğru yoldan ayrdıp kanunsuz işlere kalkıştı. İran ulusu bu duruma razı olmadı; bizim razı olduğumuzu da sanmayınız³. Ama ne yapabildik ki? Düşmanlarımız size, Rızâ Şâh'ı bizim yönettiğimiz ve onun herşeyi bizim iznimizle yaptığı yolunda kötü telkinlerde bulunuyorlardı. Fakat aslında öyle değildi. O kimsenin sözünü dinlemezdi ve eğer onun yaptığı işleri önlemeye kalkışsaydık, zor kullanmamız ve ülkenizin işlerine karışmamız gerekirdi. Bu doğru değildi ve bizim politikamıza aykırı idi. Almanların entrikasının ve Şâh'ın gafletinin çıkarlarımızı yeniden tehlikeye düşürdüğünü görünceye kadar, mümkün olduğu sürece bu işi yapmaktan kaçındık. İşte bu yüzden kendi arzumuza aykırı olduğu halde, çaresiz olarak bu son girişimde bulduk. Yaşamımızı ve varlığımızı ortadan kaldırmak isteyen ne denli korkunç bir savaşa giriştiğimizi biliyorsunuz. Yaşadığımız sürece mücadele etmek zorundayız ve size şu andaki tehlike geçer geçmez topraklarınızı boşaltacağımıza ve sizi ülkenizin kendi işlerinde serbest ve özerk bırakacağımıza dair söz veriyoruz. Müttefikimiz olan Rus devleti de aynı niyeti taşımakta olup her bakımdan birlikte ve ortak hareket edeceğiz. İran ile geçmişteki bazı ilişkilerimiz bu şekilde cereyan etmişti. Gelecek konuşmada size, gelecek ile ilgili kendi düşünce ve görüşlerimizin bir kısmını da anlatacağız."

İngiltere'nin İran konusundaki politikasına yabancı olmayan Mustafa Fâtih bu bildiriye naklettikten sonra, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı'nda düzenlendiğinden kuşku duyulmayan yukarıdaki bildiri, İngiliz devletinin İran'a karşı güttüğü politika hakkında şimdiye kadar yayınlamış olduğu en güzel ve en açık itiraflardan birisidir..." diye açıklamada, bulunmakta ve sonra şunları ilave etmektedir: "İngiltere'nin önerisiyle gerçekleşmiş olan İran'ın işgali olayı, İran'ın politik, ekonomik ve toplumsal durumunun öylesine karmaşık bir hale gelmesine neden oldu ki izleri şimdi bile sürmekte ve İran ulusu ondan dolayı sıkıntı çekmektedir. Siyasi ve idari bakımdan devlet teşkilatı zayıfladı. Ordunun disiplini ve

3 SORU: Bu bildiri metnine göre, Rızâ Şâh Pehlevî, padişahlığının son yılları ile ilgili olan ve birkaç satır aşağıda "Almanların entrikası ve Şâh'ın gafleti" şeklinde izah edilenden başka, "yönetiminin ilk birkaç yıl"ndan sonra yaptığı hangi işten dolayı İngiliz devletinin hoşnutsuzluğuna sebep olmuş idi? C(alâl) M(atini).

düzeni bozuldu. Yetkileri kısıtlanmış ve gözden düşmüş bazı eyalet yöneticileri baş kaldırıp yeniden küçük beylikler dönemini başlatmaya niyetlendiler..."

Bu bildiri, yalnızca İngiliz devletinin H.ş. 1320 yılı Şehrivar ayındaki (1941 Ağustos) ve nihayet son iki yüzyıldaki politikasını gün ışığına çıkarmakla kalmayıp, aynı zamanda İran'da gerek geçmişte gerekse şimdi çıkarları bulunan bütün ülkelerin durumlarını dile getirmektedir. Sonuç olarak, bu davranış tarzı ne İngiltere'ye ne de 3 Şehrivar 1320'deki olaya özgü olmayıp, belki özellikle şu son altmış yetmiş yılda büyük devletlerden her birisinin, "İran'daki kendi hayati çıkarlarının tehlikede olduğunu" gördükleri anda; tıpkı İngiltere'nin miladî 1907,1919 ve hicrî şemsî 1320 yıllarında hareket ettiği tarzda davranmış olduklarını açdşça ortaya koymaktadır.